

Terugkeer naar de veertigjarige werkweek

Nederlandse werknemers werken relatief weinig. Verschillen tussen OESO-landen in aantal gewerkte uren per werkende kunnen slechts deels worden verklaard door verschillen in arbeidsmarktinstellingen. Sociale normen omtrent de gebruikelijke werktijd lijken veel belangrijker.

Minister Van der Hoeven van Economische Zaken pleitte onlangs in een interview (NRC Handelsblad, 18 april 2008) voor terugkeer naar de veertigjarige werkweek. Zij ziet langer werken als een goede oplossing voor problemen zoals de dalende koopkracht en het groeiend tekort aan werknemers, waar ons land momenteel mee heeft te kampen. Eerder maakte haar secretaris-generaal zich ook al sterk voor meer gewerkte uren per werkende (Buijink, 2008). Volgens hen kunnen Nederlandse werknemers ook best wat langer werken, aangezien Nederland het OESO-land is met het laagste aantal jaarlijks gewerkte uren per werkende (figuur 1). Terwijl de Nederlandse werknemer jaarlijks gemiddeld minder dan 1400 uur werkt, werkt zijn Amerikaanse collega er meer dan 1900 en de Griekse werknemer gemiddeld zelfs bijna 2000 uur. Overigens staat daar tegenover dat de arbeidsparticipatie in Nederland relatief hoog is, ongeveer vijf procentpunten hoger dan het Europese gemiddelde (OESO, 2008). In het vervolg van dit artikel ligt de aandacht alleen op het aantal gewerkte uren per werkende.

Het is echter niet op voorhand duidelijk dat de overheid sterke invloed kan uitoefenen op het aantal gewerkte uren. Misschien kunnen Nederlanders wel meer uren werken, maar willen ze dat niet. Blanchard (2004) beargumenteert dat de in figuur 1 weergegeven verschillen tussen Europeanen en Amerikanen geheel worden veroorzaakt door verschillen in preferenties wat betreft de verhouding werk en vrije tijd. Volgens deze verklaring kiezen Nederlanders eerder dan inwoners van andere landen voor minder werken en meer vrije tijd en nemen ze de daarmee gepaard gaande daling in materiële welvaart voor lief. In een aantal andere studies naar de oorzaken van de verschillen in gewerkte uren wordt echter wel een sterke invloed van arbeidsmarktinstellingen gevonden. Zo claimt Prescott (2004) dat de verschillen volledig zijn toe te schrijven aan verschillen in de hoogte van belastingen, terwijl Alesina *et al.* (2005) beweren dat ze het resultaat zijn van een samenspel van arbeidsmarktinstellingen als uitkeringshoogte en vakbondsinvloed.

Door aanpassingen in belastingdruk en/of arbeidsmarktinstellingen kan de overheid dan wel proberen werknemers langer te laten werken.

Om de verschillende geopperde verklaringen empirisch te toetsen, heeft Van de Ven (2008) voor de periode 1991–2003 een panelregressie-analyse uitgevoerd waarin het effect van belastingen en verschillende arbeidsmarktinstellingen op het aantal gewerkte uren per werkende geschat wordt. In de analyse zijn achttien OESO-landen meegenomen: België, Canada, Denemarken, Duitsland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Ierland, Italië, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk, Portugal, Spanje, Verenigd Koninkrijk, Verenigde Staten, Zweden en Zwitserland. Dit artikel bespreekt de uitkomsten van dit onderzoek en de implicaties voor een beleid dat werknemers wil stimuleren langer te werken.

Geschatte effecten arbeidsmarktinstellingen

Uit de econometrische analyse komt naar voren dat veranderingen in de gemiddelde belastingdruk slechts in geringe mate samenhangen met veranderingen in het aantal gewerkte uren per werknemer. Voor de marginale belastingdruk, die door beperkte beschikbaarheid van de data alleen in een analyse over de periode 1997–2003 is meegenomen, wordt enkel een klein negatief effect op het aantal gewerkte uren geschat. Beide bevindingen weerspreken duidelijk Prescotts claim dat de verschillen tussen landen in gewerkte uren per werkende volledig zijn terug te voeren op verschillen in belastingdruk. Voor enkele andere arbeidsmarktinstellingen worden grotere effecten geschat. Een versoepeling van de ontslagbescherming met een punt op de epl-indicator van de OESO leidt ertoe dat werknemers naar schatting gemiddeld ruim 23 uur per jaar meer gaan werken. Voor Nederland komt dit ongeveer overeen met een versoepeling tot het Ierse niveau van ontslagbescherming.

Voor de invloed van vakbonden wordt een klein positief effect op het aantal gewerkte uren per werknemer geschat. Dit wijkt af van de bevindingen van Alesina *et al.* (2005), die over de periode 1960–2000 juist een negatief effect voor de invloed van vakbonden vinden. Het hier gevonden positieve effect ligt wel in lijn met de bevindingen van CPB/SCP (2005) voor 1960–2000 en van Bowles en Park (2005) voor 1963–1998.

Voor de hoogte van werkloosheidsuitkeringen wordt een licht negatief effect geschat: een stijging van de werkloosheidsuitkeringen met een procent van het

**GIDO VAN DE VEN,
HENK DON EN SJEF
EDERVEEN**

Student aan de Erasmus
Universiteit Rotterdam,
hoogleraar aan de Erasmus
Universiteit Rotterdam en
onderzoekcoördinator bij
het Ministerie van Econo-
mische Zaken

laatst verdiende loon heeft, ceteris paribus, als effect dat er jaarlijks gemiddeld 0,75 uur minder wordt gewerkt per werknemer.

Tot slot wordt, zoals verwacht, ook voor het wettelijk verplichte minimum aantal doorbetaalde vrije dagen per jaar een negatief effect geschat. Opmerkelijk is wel dat het effect van een extra verplichte vrije dag op maar liefst 32 uur geschat wordt, veel meer dan op die ene vrije dag zelf gewerkt had kunnen worden. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat het aantal wettelijk verplichte vrije dagen gecorreleerd is met het aantal niet-verplichte vrije dagen, doordat beide worden beïnvloed door eenzelfde, achterliggende en ongeobserveerde variabele, zoals bijvoorbeeld het gebruikelijke aantal dagen dat mensen op vakantie gaan. Omdat het aantal niet-verplichte vrije dagen niet als verklarende variabele in de regressieanalyse wordt meegenomen, komt een deel van het effect ervan terecht in het geschatte effect van het aantal verplichte vrije dagen. Hierdoor kan het zijn dat het negatieve effect van een extra verplichte vrije dag op het aantal gewerkte uren per werknemer wordt overschat.

Verschillen mannen en vrouwen

Voor de gemiddelde belastingdruk wordt een te verwaarlozen effect geschat op het gemiddeld aantal gewerkte uren van mannelijke en vrouwelijke werknemers tezamen. Worden mannen en vrouwen echter apart beschouwd, dan wordt voor de gemiddelde belastingdruk bij de mannelijke werknemers een positief en bij de vrouwelijke werknemers een negatief effect op het aantal gewerkte uren gevonden. Een hogere gemiddelde belastingdruk maakt dus dat mannelijke werknemers gemiddeld langer en vrouwelijke werknemers gemiddeld korter gaan werken. Dit is in lijn met de hypothese dat het inkomenseffect vooral bij werkende mannen en het substitutie-effect vooral bij werkende vrouwen optreedt. De geschatte effecten van de belastingdruk zijn overigens niet heel groot: een stijging van de gemiddelde belastingdruk met een procentpunt leidt voor mannelijke werknemers naar schatting tot een stijging van ruim twee gewerkte uren per jaar en voor vrouwelijke werknemers tot een daling van ruim twee gewerkte uren per jaar.

Ook de ontslagbescherming heeft een verschillend geschat effect bij mannelijke en vrouwelijke werknemers. Voor vrouwelijke werknemers is het geschatte effect van ontslagbescherming namelijk uiterst gering, terwijl voor mannelijke werknemers wordt geschat dat een versoepeling van de ontslagbescherming met een punt op de epl-indicator van de OESO zorgt voor gemiddeld ruim veertig extra gewerkte uren per jaar.

Een hogere gemiddelde belastingdruk maakt dus dat mannelijke werknemers gemiddeld langer en vrouwelijke werknemers gemiddeld korter gaan werken

Vooral landspecifieke effecten

Figuur 2 toont voor alle landen waarvoor de analyse is uitgevoerd de bijdrage van de verschillende arbeidsmarktinstituties aan het verschil in gewerkte uren per werknemer met de Verenigde Staten. De bijdrage van de gemiddelde belastingdruk is verwaarloosbaar en valt in figuur 2 dan ook vrijwel helemaal weg. Maar ook het wettelijk verplichte aantal vrije dagen, de vakbondsdekking, de ontslagbescherming en de uitkeringshoogte kunnen slechts een klein deel van de verschillen verklaren. Landspecifieke effecten zijn verantwoordelijk voor veruit het grootste deel van de verschillen. Het is aannemelijk dat verschillen in preferenties bij deze landspecifieke effecten een rol spelen (Blanchard, 2004).

Het social multiplier-effect

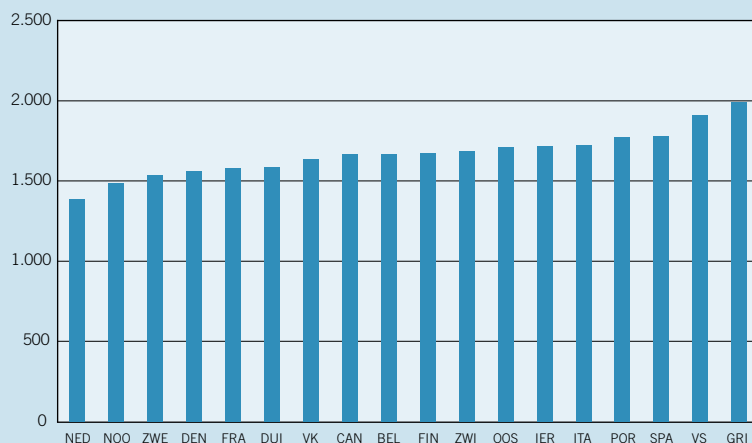
Opvallend genoeg zijn deze geschatte landspecifieke effecten, met een panelregressie over de periode 1991–2003 aanzienlijk groter, dan die gevonden door CPB/SCP (2005), die een soortgelijke analyse hebben uitgevoerd met als beschouwde periode 1960–2000. Een interessante verklaring hiervoor is het *social multiplier*-effect (Glaeser *et al.*, 2003), dat zegt dat door sociale interacties het uiteindelijke effect van beleidswijzigingen groter is dan het directe effect op de individuele burgers.

Toegepast op de keuze van het aantal gewerkte uren zijn er twee mechanismen die kunnen leiden tot een social multiplier-effect. Het eerste mechanisme is dat de sociale norm over wat een normale of gebruikelijke werktijd is, verschuift wanneer het gemiddeld aantal uren dat werknemers in een land werken verandert. Als gevolg daarvan verschuiven ook de in het land heersende preferenties wat betreft de verhouding tussen werk en vrije tijd, waardoor de verandering in gemiddelde werktijd nog eens wordt vergroot. Het tweede mechanisme berust op complementariteit in het nut van vrije tijd voor individuele burgers. Een verandering in de gemiddelde werktijd betekent dat het aantal anderen dat beschikbaar is om de vrije tijd mee door te brengen verandert. Daarmee verandert ook het nut dat individuele burgers toekennen aan vrije tijd, zodat de verandering in gemiddelde werktijd langs deze weg verder wordt vergroot. Een daling in het gemiddeld aantal gewerkte uren per werknemer leidt er dus toe dat het relatieve nut dat mensen aan vrije tijd hechten toeneemt, omdat er meer mogelijkheden komen voor gezamenlijke activiteiten in de vrije tijd en omdat de sociale norm over hoe lang werken gebruikelijk is, lager komt te liggen.

In de jaren zestig werd in Europa en de Verenigde Staten gemiddeld ongeveer evenveel uur per werknemer gewerkt, terwijl in de decennia daarna de werkne-

Figuur 1

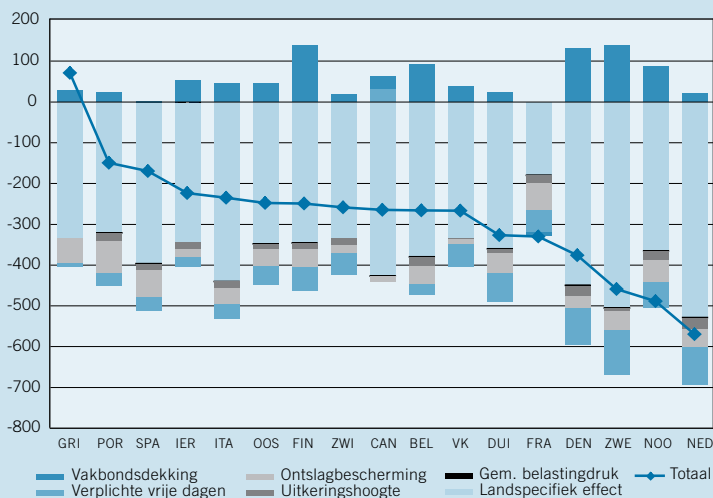
Gemiddeld aantal jaarlijks gewerkte uren per werkende, 2005.

Bron: OESO

Figuur 2

Verklaring verschillen in gewerkte uren per werknemer met de Verenigde Staten, 2003.¹

¹ Dat de bijdragen van de hier opgenomen variabelen niet precies optellen tot de totale verschillen, komt doordat in de analyse ook structurele variabelen, zoals de arbeidsproductiviteit en het aantal kinderen per vrouw, als controlevariabelen zijn meegenomen, terwijl deze in bovenstaande figuur zijn weggelaten.

Bron: Van de Ven (2008)

mers in Europa in verhouding tot hun collega's in de Verenigde Staten steeds minder zijn gaan werken. Stel dat deze divergentie in eerste instantie werd veroorzaakt door verschillen in bepaalde arbeidsmarktinstituties, zoals belastingen en uitkeringen. De daling in Europese landen in het gebruikelijke aantal gewerkte uren leidt er via het hierboven beschreven social multiplier-effect toe dat het relatieve nut dat mensen aan vrije tijd hechten toeneemt. Dit zorgt er vervolgens voor dat er door werknemers in deze landen nog minder uren gewerkt gaat worden. In Nederland is dit social multiplier-effect mogelijk nog versterkt doordat arbeidsduurverkorting in de jaren tachtig beschouwd werd als een effectief instrument om de werkloosheid te verlagen. In het in 1982 ondertekende Akkoord van Wassenaar worden arbeidsduurverkorting en deeltijdarbeid expliciet genoemd als nastrevenswaardig.

Bij de panelregressie over de periode 1960–2000, zoals deze is uitgevoerd door CPB/SCP, komt de daling in gewerkte uren terecht in de schatting van de arbeidsmarktinstituties die het social multiplier-effect in werking hebben gezet. Wanneer de periode 1991–2003 wordt beschouwd, is het grootste deel van dit effect al opgetreden. Hierdoor zijn er al verschillen tussen landen ontstaan in de sociale normen omtrent de gebruikelijke werktijd. Aangezien deze sociale normen landspecifiek en in deze analyse niet geobserveerd zijn, komt in dit geval de daling in gewerkte uren veroorzaakt door het social multiplier-effect terecht in de geschatte landspecifieke effecten. Het feit dat hier grotere landspecifieke effecten worden gevonden dan door het CPB/SCP, is dus consistent met de hypothese van het social multiplier-effect dat de preferenties zijn gebaseerd op sociale normen omtrent de gebruikelijke werktijd. Dit heeft als consequentie dat succesvol overheidsbeleid, gericht op het verhogen van het aantal gewerkte uren per werknemer, op termijn ook ondersteuning krijgt van verschuivende preferenties (Van Koesveld, 2007).

Conclusie

De gemiddelde belastingdruk heeft voor mannen en vrouwen afzonderlijk weliswaar een klein effect op het aantal gewerkte uren per werkende, maar draagt slechts weinig bij aan de verklaring van de verschillen tussen landen in gewerkte uren per werknemer van mannen en vrouwen tezamen. Ontslagbescherming (alleen bij mannelijke werknemers), uitkeringshoogte en het verplichte aantal vrije dagen hebben alle een klein negatief effect en vakbondsdekking een klein positief effect op het aantal gewerkte uren per werkende. Het grootste deel van de verschillen in gewerkte uren per werknemer tussen Nederland en andere OESO-landen, met name de Verenigde Staten, wordt verklaard door landspecifi-

fieke effecten. Waarschijnlijk spelen verschillen in preferenties, veroorzaakt door verschillen in sociale normen omtrent de gebruikelijke werktijd, een belangrijke rol bij deze landspecifieke effecten. Er zijn aanwijzingen dat de verschillen in sociale normen zelf het gevolg zijn van een social multiplier-effect, dat aanvankelijk kleine effecten van verschillen in (arbeidsmarkt)instituties heeft uitvergroot. Een consequent en succesvol beleid van overheid en sociale partners gericht op langer werken kan daarmee op termijn ook ondersteuning krijgen van verschuivende preferenties.

LITERATUUR

- Alesina, A., E. Glaeser en B. Sacerdote (2005) *Work and leisure in the U.S. and Europe: Why so different?* NBER Working Paper 11.278, Cambridge: NBER.
- Blanchard, O. (2004) *The economic future of Europe*. *Journal of Economic Perspectives*, 18(4), 3–26.
- Bowles, S. en Y. Park (2005) *Emulation, inequality, and work hours: Was Thorsten Veblen right?* *Economic Journal*, 115(507), F397–410.
- Buijink, C. (2008) *De toekomst in eigen hand*. *ESB*, 93(4526), 4–7.
- CPB/SCP (2005) *De publieke opinie over Europa & Arbeidstijden, vergeleken en verklaard*. Den Haag: Centraal Planbureau en Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Glaeser, E.L., B. Sacerdote en J.A. Scheinkman (2003) *The Social Multiplier*. *Journal of the European Economic Association*, 1(2–3), 345–353.
- Koesveld, E. van (2007) *De verborgen opbrengsten van beleid*. *ESB*, 92(4515), 471–473.
- OESO (2008) *Employment Outlook*. Parijs: OESO.
- Prescott, E.C. (2004) *Why do Americans work so much more than Europeans?* NBER Working Paper 10.316, Cambridge: NBER.
- Ven, G.M. van de (2008) *Aantal gewerkte uren per werknemer: Waarom in Nederland zo laag?* Ongepubliceerd manuscript. Den Haag: Ministerie van Economische Zaken.